

Vlaanderen

is internationaal
ondernemen

OPRICHTING VAN EEN BEDRIJF

IN ZWITSERLAND EN
LIECHTENSTEIN

FLANDERS INVESTMENT & TRADE MARKTSTUDIE

Flanders
State of the Art

Oprichting van een bedrijf in Zwitserland en Liechtenstein

Bedrijfsvormen en fiscale kantonnale verschillen

September 2018

Flanders Investment & Trade
Konsulat von Belgien
Wirtschaftsvertretung Flanderns
Gartenstrasse 36
CH - 8002 Zürich
Schweiz

Inhoudstabel

1	Situering	4
2	Federale regelgeving	5
2.1	Vestigingsmogelijkheden.....	5
	AG/SA.....	5
	GmbH/SARL	6
	Filiaal.....	6
2.2	Fiscaliteit.....	9
	Roerende voorheffing.....	9
	Vennootschapsbelasting	10
	BTW	10
	Toekomstige belastinghervorming.....	10
2.3	Vergunningen, loonstelsel en arbeidswetgeving	11
	Vergunningen	11
	Loonstelsel.....	12
	Arbeidswetgeving.....	14
2.4	Infrastructuur	15
	Autowegen	15
	Spoorwegen.....	15
	Luchtvaart.....	16
	Waterwegen	17
2.5	Vastgoed.....	17
3	Kantonnale regelgeving.....	19
3.1.	Fiscaliteit.....	19
3.2.	Kantonnaal overzicht.....	20
	Aargau (AG)	20
	Appenzell (Innerhoden (AI) en Ausserhoden (AR))	21
	Basel (Basel-Stad (BS) en Basel-Landschaft (BL)).....	22
	Bern (BE).....	22
	Fribourg (FR)	23
	Genève (GE).....	24
	Glarus (GL)	24
	Graubünden (GR).....	25
	Jura (JU)	25
	Luzern (LU).....	26
	Neuchâtel (NE).....	27
	Nidwalden (NW)	27
	Obwalden (OW).....	28
	Schaffhausen (SH).....	28
	Schwyz (SZ)	29
	Solothurn (SO)	30

Sankt Gallen (SG)	30
Thurgau (TG)	31
Ticino (TI)	32
Uri (UR)	32
Vaud (VD).....	33
Wallis (VS).....	34
Zug (ZG).....	34
Zürich (ZH)	35
4 Liechtenstein	37
4.1 Situering.....	37
4.2 Vennootschapsvormen.....	37
Aktiengesellschaft (AG)	38
Gesellschaft mit beschränkter Haftung (GmbH)	38
Liechtenstein Venture Cooperative (LVC)	38
Anstalt en Einzelfirma.....	38
4.3 Fiscaliteit.....	39
4.4 Arbeidswetgeving	39
4.5 Innovatie.....	39
4.6 Interessante links Liechtenstein	40
5 Interessante links en contacten	41
5.1 Algemene informatie.....	41
5.2 Contacten	41
6 Disclaimer	43

1 Situering

Zwitserland is een interessante markt voor Vlaamse ondernemers en is ook al jaren een belangrijke handelspartner (zie tabel hieronder). De inwoners hebben een hoge koopkracht, de infrastructuur is uitstekend en de belastingen zijn laag. Het is echter niet zo eenvoudig om als ondernemer voet aan de grond te krijgen in dit land. De Zwitsers hebben vaak een relatief chauvinistische houding als het om producten en diensten gaat, en dus richten steeds meer Vlaamse firma's een lokale vestiging op. Deze verankering kan gebruikt worden om de Zwitserse consument te overtuigen om Vlaams te kopen.

Vlaanderen: wereldgoederenhandel in 2017		
Vlaamse totaaluitvoer goederen 2017 (x EUR)	Vlaamse totaal invoer goederen 2017 (x EUR)	
317 081 209 697	299 441 334 885	
BILATERALE GOEDERENHANDEL VLAANDEREN - Zwitserland 2017		
UITVOER naar Zwitserland (x EUR)	% aandeel in Vlaamse totaaluitvoer goederen 2017	Rang in Vlaamse totaaluitvoer goederen 2017
5 757 842 704	1,816 %	12
INVOER uit Zwitserland (x EUR)	% aandeel in Vlaamse totaal invoer goederen 2017	Rang in Vlaamse totaal invoer goederen 2017
3 164 888 104	1,057 %	20

Bron: Flanders Investment & Trade

Zwitserland is een confederaal land, waar de bevoegdheden verdeeld zijn tussen zowel de federale staat en de 26 kantons. Deze kantons hebben veel onafhankelijkheid in hoe ze de zaken regelen, wat leidt tot grote verschillen op meerdere vlakken zoals bv. economie, infrastructuur en fiscaliteit. Deze studie gaat in op deze verschillen om de keuze van locatie voor een vestigingsplaats te vereenvoudigen, aangezien deze afhangt van een veelvoud aan factoren.

Daarnaast belicht deze studie ook een aantal andere zaken die belangrijk zijn voor het oprichten van een firma in Zwitserland. Eerst en vooral worden de mogelijke vennootschapsvormen besproken, en wat hun respectievelijke voor- en nadelen zijn. Vervolgens gaat deze studie in op de fiscale bijzonderheden van Zwitserland en op de zaken waar men op moet letten op personeelsvlak, zoals de verblijfsvergunningen, lonen en arbeidswetgeving. Daarna komen de Zwitserse infrastructuur en de bijzonderheden rond vastgoed aan bod.

Vorstendom Liechtenstein valt eveneens onder de bevoegdheid van het FIT-kantoor te Zürich. Een apart hoofdstuk bespreekt de oprichting van een bedrijf in dit weinig bekende land en geeft enkele interessante inzichten hoe onderzoek en ontwikkeling gekoppeld worden aan een vestiging in het Vorstendom.

2 Federale regelgeving

Dit eerste deel geeft een overzicht van de regels die uitgaan van de federale overheid en bijgevolg voor heel Zwitserland gelden.

2.1 Vestigingsmogelijkheden

Een bedrijf opstarten in Zwitserland is een relatief eenvoudige procedure. De Zwitserse grondwet garandeert economische vrijheid waardoor iedereen, ook personen zonder de Zwitserse nationaliteit, er een economische activiteit kan uitoefenen. Dit kan allemaal zonder bv. toestemming van de overheid of lidmaatschap van een kamer van koophandel. Niet-Zwitsers moeten echter wel beschikken over geldige verblijfs- en werkvergunningen (zie hieronder). Daarnaast zijn er ook regels verbonden aan het oprichten van een vennootschap in Zwitserland. Deze zullen verder aan bod komen.

Naast een vennootschap oprichten, zijn er natuurlijk ook andere opties. Zo kan men ervoor opteren om een filiaal te openen, zonder aparte rechtspersoonlijkheid, een Zwitserse vennootschap over te nemen of zelfs een joint venture op te zetten.

De populairste en meest interessante opties blijven evenwel de oprichting van een vennootschap (AG/SA en GmbH/SARL) of een filiaal dat rechtstreeks onder controle van het moederbedrijf in België valt. Deze studie beperkt zich dan ook tot het bespreken en vergelijken van deze opties.

AG/SA

De *Aktiengesellschaft* (AG) / *Société Anonyme* (SA) is vergelijkbaar met de Belgische Naamloze Vennootschap (NV). Zoals in België ontstaat hierdoor een aparte rechtspersoon waarbij het risico beperkt blijft tot het bedrijfskapitaal. De AG is zowel geschikt voor grote bedrijven als voor kmo's en is de gebruikelijke vennootschapsvorm voor financiële ondernemingen en holdings.

Het startkapitaal is minimaal 100.000 CHF waarvan minstens 50.000 CHF onmiddellijk volstort moet worden. Het overschot kan later worden volstort.

Er moet minstens één vennoot zijn, die zowel een natuurlijke als rechtspersoon kan zijn. De AG wordt beheerd door een raad van bestuur met minstens één lid, die geen aandeelhouder hoeft te zijn. Wel moet minstens één lid van de raad van bestuur in Zwitserland verblijven. Het hoogste orgaan van de AG blijft evenwel de raad van bestuur.

Interessant aan het oprichten van een AG is dat de namen van de vennoten niet in het commercieel register bekend gemaakt moeten worden. Bijgevolg kunnen de vennoten, indien gewenst, onbekend blijven. Daarnaast is een AG interessant om eenvoudiger krediet bij Zwitserse banken te krijgen. Vaak denken deze banken nog vrij traditioneel en verlenen ze pas krediet als ze merken dat een bedrijf “serieus” is doordat ze een dergelijke aanwezigheid hebben in Zwitserland. Een AG/SA heeft al van oudsher de connotatie geschikt te zijn voor bedrijven die interesse hebben in zakendoen op lange termijn.

Daarnaast is het een voordeel dat de jaarrekeningen van de AG enkel gepubliceerd moeten worden indien de AG beursgenoteerd is of ze nog openstaande schulden heeft.

Stefaan Mouradian (CEO Baunat AG, www.baunat.com):

“Voor onze vestiging in Zürich heeft Baunat gekozen voor de AG als vennootschapsvorm. De redenen hiervoor waren simpel. Tussen de AG en de GmbH zijn er weinig grote verschillen behalve wat reputatie betreft. Door te kiezen voor de AG als vennootschapsvorm, nemen vooral de Zwitserse banken het bedrijf serieuzer omdat ze ervan uitgaan dat daarmee een duurzame aanwezigheid in Zwitserland beoogd wordt. Bijgevolg zijn banken eerder bereid om bv. een krediet te verlenen.

Daarnaast werd er niet geopteerd voor een filiaal aangezien Baunat met goederen (diamantjuwelen) werkt die toch geëxporteerd moeten worden naar Zwitserland, aangezien dat buiten de EU ligt.”

GmbH/SARL

De Gesellschaft mit beschränkter Haftung (GmbH)/Société à responsabilité limitée (SaRL) is te vergelijken met de Belgische Besloten Vennootschap met Beperkte Aansprakelijkheid (BVBA). Dit is een aantrekkelijk alternatief voor de AG, zeker wat kmo's betreft. Doordat er geen raad van bestuur nodig is, kunnen structurele kosten relatief laag gehouden worden. Dit betekent echter wel dat de zaakvoerder de grootste verantwoordelijkheid draagt. Ook is er geen anonimiteit van de aandeelhouders. Alle aandeelhouders, ook zij die later bij het bedrijf komen, worden bekendgemaakt.

Een GmbH kan opgericht worden door een of meer (rechts)personen. Er is een startkapitaal nodig van minstens 20.000 CHF dat volledig volstort moet zijn. Elke aandeelhouder heeft een aandeel in het kapitaal door middel van aandelen met een nominale waarde van minstens 100 CHF. De aandelen zijn vrij overdraagbaar, al moet de eigenaar van het geïnvesteerde kapitaal in het commercieel register vermeld worden.

Het voordeel van de GmbH ligt vooral in de lagere kosten bij de oprichting en ook daarna. Buiten dit aspect, en de anonimiteit van de aandeelhouders, zijn er weinig grote verschillen tussen de AG en de GmbH sinds de laatste hervorming van het vennootschapsrecht in Zwitserland.

Filiaal

Naast een dochteronderneming oprichten, bestaat er ook de mogelijkheid om een filiaal te creëren. Dit is ook een zeer populaire optie voor buitenlandse bedrijven in Zwitserland. Juridisch gezien maakt het filiaal deel uit van het hoofdbedrijf, maar het kan voor eigen rekening contracten afsluiten, transacties uitoefenen en voor de rechtbank verschijnen. Van zodra een filiaal wordt gevormd, moet het opgenomen worden in het commercieel register. Wat betreft registratie, belastingen en boekhouding wordt een filiaal net zoals een Zwitsers bedrijf behandeld. Om een filiaal te kunnen oprichten, moet er een wettelijke vertegenwoordiger zijn met verblijfplaats in Zwitserland. De Treuhänder of fiduciaire mag deze rol op zich nemen.

Het voordeel van een filiaal is dat er geen startkapitaal volstort moet worden en is het veel eenvoudiger om af te sluiten indien blijkt dat het filiaal niet rendabel is. Het is ideaal indien men wil dat de vestiging een bepaalde mate van autonomie heeft, maar toch nog deel uitmaakt van het grotere geheel.

Lorenz Libert (Business Manager Healthcare EMEA, Trilations, www.trilations.com):

“Met Trilations hebben we gekozen voor het oprichten van een filiaal in Zwitserland, anders dan een aparte vennootschap. Dit heeft te maken met de structuur van ons consultancybedrijf. Al het werk wordt voor het grootste deel voorbereid in België, waarna er per project wordt nagegaan of een aanwezigheid nodig is in het betrokken land. Voor Zwitserland kwam de filiaalvorm ons het beste uit aangezien dit ons toelaat een kleine en flexibele aanwezigheid te hebben tijdens de periode van onze werkzaamheden hier.”

	AG/S.A.	GmbH/SARL	Filiaal
Bedrijfsnaam	<ul style="list-style-type: none"> Vrije keuze¹ Vennootschapsvorm moet deel uitmaken van bedrijfsnaam. 	<ul style="list-style-type: none"> Vrije keuze Vennootschapsvorm moet deel uitmaken van bedrijfsnaam. 	<ul style="list-style-type: none"> Zelfde naam als het hoofdbedrijf. Speciale toevoegingen zijn toegestaan. Locatie van hoofdbedrijf en filiaal. Vennootschapsvorm moet deel uitmaken van bedrijfsnaam.
Oprichtingsvereisten	<ul style="list-style-type: none"> Authentieke oprichtingsakte, goedkeuring statuten, verkiezing raad van bestuur en (indien nodig) auditeurs, inschrijving in commercieel register. 	<ul style="list-style-type: none"> Authentieke oprichtingsakte, goedkeuring statuten, benoeming kaderleden, vertegenwoordiging en auditeurs (indien nodig), inschrijving in commercieel register. 	<ul style="list-style-type: none"> Inschrijving in commercieel register.
Oprichter	<ul style="list-style-type: none"> Minstens 1 aandeelhouder (natuurlijke of rechtspersoon) 	<ul style="list-style-type: none"> Minstens 1 vennoot (natuurlijke of rechtspersoon) 	<ul style="list-style-type: none"> Hoofdbedrijf
Verplichte bedrijfsorganen	<ul style="list-style-type: none"> Algemene vergadering van aandeelhouders Raad van bestuur (minstens 1 lid) 	<ul style="list-style-type: none"> Algemene vergadering van vennoten Directie (minstens 1 lid) 	<ul style="list-style-type: none"> Organen van het hoofdbedrijf Dagelijks bestuur door eigen directie; mandataris heeft verblijfplaats in CH
Commercieel register	<ul style="list-style-type: none"> Vennootschap ontstaat vanaf inschrijving² 	<ul style="list-style-type: none"> Vennootschap ontstaat vanaf inschrijving 	<ul style="list-style-type: none"> Verplicht inschrijven

¹ Zie het namenregister van Zwitserse bedrijven: www.zefix.ch

² Dit moet gebeuren bij het ambt van het kanton waar het bedrijf gevestigd is: www.zefix.ch/de/hra

Minimumkapitaal	<ul style="list-style-type: none"> • 100.000 CHF, waarvan minstens 50.000 volstort 	<ul style="list-style-type: none"> • 20.000 CHF, volledig volstort 	<ul style="list-style-type: none"> • Geen eigen kapitaal nodig. Dotatie van hoofdbedrijf is voldoende
Aansprakelijkheid	<ul style="list-style-type: none"> • Enkel aansprakelijkheid van bedrijfsactiva, de aandeelhouders moeten enkel aandelen volstorten 	<ul style="list-style-type: none"> • Enkel aansprakelijkheid van bedrijfsactiva; optie om extra bijdragen te betalen volgens statuten; aansprakelijkheid beperkt tot extra bijdragen 	<ul style="list-style-type: none"> • Hoofdbedrijf
Algemene kosten ³ (consulting, oprichting, notaris)	<ul style="list-style-type: none"> • Vanaf 1900 CHF (elektronisch) • vanaf 7000 CHF (traditioneel) 	<ul style="list-style-type: none"> • Vanaf 1800 CHF (elektronisch) • vanaf 7000 CHF (traditioneel) 	<ul style="list-style-type: none"> • Vanaf 1000 CHF
Voordelen	<ul style="list-style-type: none"> • Beperkte aansprakelijkheid en risicokapitaal • Eenvoudige overdraagbaarheid van aandelen • Niet-Zwitsers kunnen alle aandelen bezitten (maar er moet iemand in Zwitserland verblijven om juridische zaken te regelen) • Zwitsers karakter van het bedrijf • Anonimiteit van aandeelhouders • Ongelimiteerd aandelenkapitaal • Beperking van bijdrageplicht vennoten • Beperkte publicatie jaarrekeningen 	<ul style="list-style-type: none"> • Beperkte aansprakelijkheid en risicokapitaal • Eenvoudige overdraagbaarheid van aandelen • Niet-Zwitsers kunnen alle aandelen bezitten (maar er moet iemand in Zwitserland verblijven om juridische zaken te regelen) • Zwitsers karakter van het bedrijf • Lager startkapitaal vereist • Meer persoonlijke uitstraling 	<ul style="list-style-type: none"> • Geen afzonderlijk kapitaal vereist • Eenvoudiger en goedkoper op te zetten • Hoofdbedrijf kan rechtstreeks controle uitoefenen • Lage belastingdruk

³ Om een meer concrete prijs te berekenen, zie: <https://startups.ch/de/informieren/gruendungsprozess/kosten/>

Nadelen	<ul style="list-style-type: none"> • Complexer en duurder oprichtingsproces • Bedrag startkapitaal 	<ul style="list-style-type: none"> • Complexer en duurder oprichtingsproces • Geen anonimiteit aandeelhouders 	<ul style="list-style-type: none"> • Hoofdbedrijf deelt aansprakelijkheid voor het filiaal • Geen Zwitsers karakter
---------	--	---	---

Het oprichten van een vennootschap duurt ongeveer twee tot vier weken vanaf het indienen van de vereiste documenten tot de datum waarbij het bedrijf juridisch gezien opgericht is (wanneer het juridisch effect heeft t.a.v. derden). Deze periode kan variëren afhankelijk van het soort bedrijf en het kanton waarin men zich wil vestigen.

Om wegwijs te worden in het administratieve kluwen dat de oprichting en beheer van een bedrijf soms is, kan professionele hulp uitermate handig zijn. In Zwitserland bestaat hiervoor een specifieke functie: de zogenaamde *Treuhänder* of fiduciaire. De rol van een fiduciaire is veelzijdig. Deze staat bedrijven bij in domeinen zoals bedrijfsoprichting, boekhouding, belastingaangiftes, fiscale optimalisatie, audit, bedrijfsopvolging en beheer van vastgoed. Dankzij deze uitgebreide kennis, zijn zij optimaal geplaatst om te assisteren in de oprichtingsfase van een firma en ook daarna. Een handige tool om de geschikte fiduciaire te kiezen, is te vinden op de website van de Zwitserse [beroepsvereniging van fiduciaires](#).

2.2 Fiscaliteit

Net zoals de Zwitserse staat, is het belastingsysteem opgedeeld in verschillende niveaus. Enerzijds is er het federale niveau, waarvan de bevoegdheden expliciet in de grondwet beschreven staan. Anderzijds is het er kantonale niveau. De kantons hebben alle bevoegdheden die niet door de grondwet aan de federale staat toegekend zijn. Dit betekent dat de kantons hun eigen belastingen mogen heffen bovenop de federale belastingen. Sommige kantons hebben hiervan gebruikgemaakt om een deel van hun belastingbevoegdheid over te hevelen naar het gemeentelijk niveau.

Door recente hervormingen in het fiscale systeem zijn veel procedurele aspecten van de belastingen, zoals bv. het innen ervan, geharmoniseerd tussen de kantons. Deze kantons behouden echter nog wel de vrijheid om het tarief van de inkomstenbelasting te bepalen, wat ertoe leidt dat de belastingdruk enorm kan variëren van kanton tot kanton.

Deze studie besteedt voornamelijk aandacht aan de belastingen die rechtstreeks van toepassing zijn op ondernemers. Dit is de roerende voorheffing, de vennootschapsbelasting en de BTW. Het is echter wel interessant om te vermelden dat de personenbelasting ook zeer sterk varieert tussen de kantons, en dus een impact kan hebben bij de keuze van een woonplaats in Zwitserland.

Roerende voorheffing

De roerende voorheffing is in Zwitserland vergelijkbaar met die in België. Het tarief bedraagt 35%. Dankzij de akkoorden met de EU valt Zwitserland ook binnen het toepassingsgebied van de Europese moeder-dochterrichtlijn⁴. Dit betekent dat dividenden uitgekeerd aan het Belgisch moederbedrijf

⁴ Richtlijn 2011/96/EU van 30 november 2011.

vrijgesteld zijn van roerende voorheffing indien aan de voorwaarden (minimum aantal aandelen voor een bepaalde tijd houden) voldaan is.

Vennootschapsbelasting

Wat de vennootschapsbelasting op het federale niveau betreft, is er een vlak tarief van 8,5% op de winst na belastingen voor vennootschappen. Op het federale niveau heft men geen belasting op kapitaal, al doet men dit wel op kantonnaal niveau. Daarnaast innen de kantons ook elk een bijkomende belasting op winst, waarvan ze het tarief zelf bepalen (zie verder).

Bedrijven die in Zwitserland gevestigd zijn, zijn belastbaar op hun wereldwijd inkomen. Net zoals in België, zijn er verscheidene aftrekposten die de belastbare basis bepalen. In Zwitserland is er geen mogelijkheid tot een geconsolideerde boekhouding.

Een bijzonderheid aan Zwitserland is dat belastingen meetellen als aftrekbare kosten. Dit heeft als gevolg dat de uiteindelijke belastingdruk lager uitvalt dan het aanvankelijke tarief doet vermoeden. Daarnaast is de houding van de belastingdiensten, zowel kantonnaal als federaal, een belangrijk verschil met België. Deze zijn algemeen gezien zeer ondernemersvriendelijk. Zo zijn ze zeer aanspreekbaar, geven ze bv. tips omtrent bepaalde aftrekposten en belastingverminderingen en voeren ze minder indringende controles uit.

BTW

De BTW-regeling in Zwitserland is gebaseerd op de BTW-richtlijn die in de Europese Unie, en dus ook België, van toepassing is. Er zijn dus veel overeenkomsten met het systeem in België, al zijn er ook enkele opmerkelijke verschillen.

Zo is er het tarief: sinds 1 januari 2018 bedraagt het standaardtarief 7,7%. Daarnaast is er nog het verminderde tarief van 3,7% voor hotelovernachtingen en het laagste tarief van 2,5% voor dagelijkse goederen als voeding, boeken, enz....

Men moet zich registreren in Zwitserland indien de jaarlijkse wereldwijde omzet van het bedrijf meer dan 100.000 CHF bedraagt. Registreren kan via [deze link](#) Dit geldt ook voor Belgische bedrijven die een tijdelijke opdracht uitvoeren in Zwitserland. Voor het werk dat in Zwitserland verricht wordt, moet Zwitserse BTW betaald worden. Op deze regel zijn weliswaar verscheidene uitzonderingen die vaak specifieke vragen doen rijzen. Het is dan ook ten stelligste aan te raden hiervoor de federale belastingdienst te [contacteren](#).

Een laatste groot verschil met het Belgische btw-systeem is de mogelijkheid om de betaling van de BTW aan de staat uit te stellen. Indien gewenst, kan men de betaling van deze BTW uitstellen totdat de klant zijn factuur effectief betaald heeft. Zo vermijdt men het risico van zelf de BTW te moeten betalen.

Toekomstige belastinghervorming

Zwitserland is momenteel bezig met het aanpassen van haar vennootschapsbelasting. Het doel is om de Zwitserse belastingregels beter in lijn te brengen met de internationaal aanvaarde regels van de EU en de OESO. Daarnaast wilt de Zwitserse overheid het land fiscaal aantrekkelijker maken voor bedrijven door bv. onderzoek en ontwikkeling te ondersteunen. De ingang van deze hervorming is ten

vroegste voorzien voor 2020, maar kan vanwege de moeilijke politieke discussies nog uitgesteld worden.

De ontwikkeling van deze hervorming is te volgen via: www.s-ge.com/corporate-taxation

2.3 Vergunningen, loonstelsel en arbeidswetgeving

Het volgende gedeelte bespreekt eerst de regelgeving rond werk -en verblijfsvergunningen in Zwitserland. Daarna zal er een kort overzicht gegeven worden van de Zwitserse arbeidswetgeving en de factoren waarbij men rekening mee moet houden op personeelsvlak.

Vergunningen

Dankzij verschillende bilaterale verdragen tussen Zwitserland en de Europese Unie, is het voor Europese burgers relatief eenvoudig om zich in Zwitserland te vestigen. Volgens deze verdragen moeten ze op de arbeidsmarkt op dezelfde wijze behandeld worden als Zwitserse burgers. Daarnaast mogen werkzoekenden tot drie maanden in Zwitserland verblijven zonder vergunning.

Hoewel Europese burgers dankzij het verdrag omtrent vrij verkeer van personen geen werkvergunning nodig hebben, is wel nog een verblijfsvergunning vereist. Deze wordt verleend door de kantonale migratiediensten na het tonen van een arbeidscontract en/of bevestiging van werk. Er is geen werkvergunning nodig voor verblijven onder de 90 dagen, maar een registratie is verplicht. Zelfstandigen dienen zich enkel online te registreren voor verblijven onder de 90 dagen (meer info zie: www.eda.admin.ch/dea/en/home.html).

Hieronder een overzicht van de verblijfsvergunningen:

- L-vergunning (EU/EFTA-burgers): Geldig voor een kort verblijf. Betreft werk dat tussen 90 dagen en 1 jaar duurt. Indien er minder dan 90 dagen gewerkt wordt is er enkel registratie nodig (zie verder). Gezinshereniging is toegestaan met deze vergunning.
- G-vergunning: voor pendelaars tussen een EU/EFTA-land en Zwitserland. De houder moet minstens 1 maal per week terugkeren naar de hoofdverblijfplaats in het EU/EFTA-land. Dit geldt ook voor zelfstandigen. De vergunning is in principe 5 jaar geldig, met mogelijkheid tot verlenging.
- B-vergunning: Dit is een volwaardige verblijfsvergunning. Deze is geldig voor 5 jaar, na vertoon van een arbeidscontract voor minstens 1 jaar of voor onbepaalde duur. Hierdoor is een voltijds verblijf in Zwitserland met gezinshereniging mogelijk.
- C-vergunning: Dit is een permanente verblijfsvergunning. Deze krijgt men na 5 jaar rechtmatig in Zwitserland te verblijven. Hierdoor is een onbeperkt verblijf in Zwitserland mogelijk.

Voor verdere toelichting omtrent de rechten en plichten Europese burgers op de Zwitserse arbeidsmarkt, zie volgende publicatie: www.eda.admin.ch -> Dienstleistungen und Publikationen -> "European Nationals in Switzerland".

Ondanks het bestaan van het verdrag omtrent vrij verkeer van personen, zijn er in Zwitserland nog bijkomende regels die men in acht moet nemen bij het detacheren van werknemers.

Detachering omschrijft men als de situatie waarbij een werkgever een werknemer uitzendt naar het buitenland om daar diensten te verrichten, terwijl deze werknemer in dienst blijft van de oorspronkelijke werkgever.

Om haar eigen markt en arbeiders te beschermen heeft de Zwitserse regering verscheidene maatregelen genomen betreffende gedetacheerde werknemers. Eerst en vooral moet men de gedetacheerde werknemers laten werken onder dezelfde voorwaarden als de Zwitserse werknemers qua loon, werkuren en vakantiedagen en veiligheid. Vooral het loon kan voor grote verschillen zorgen met de Belgische werkomstandigheden, aangezien het minimumloon in Zwitserland veel hoger ligt en bijgevolg werknemers detacheren naar Zwitserland duur kan uitvallen. Dit minimumloon is afhankelijk van de sector en plaats van de werken in Zwitserland en kan berekend worden via volgende toepassing:

www.entsendung.admin.ch/app/lohn_berechnen?navId=lohn_berechnen.

Daarnaast is het ook verplicht om de Zwitserse autoriteiten minstens acht dagen voor aanvang van de werken op de hoogte te brengen van de te verrichten werken. Dit kan gedaan worden via volgende online-applicatie: https://meweb.admin.ch/meldeverfahren/?request_language=en.

Net zoals in België is terbeschikkingstelling van personeel verboden in Zwitserland.

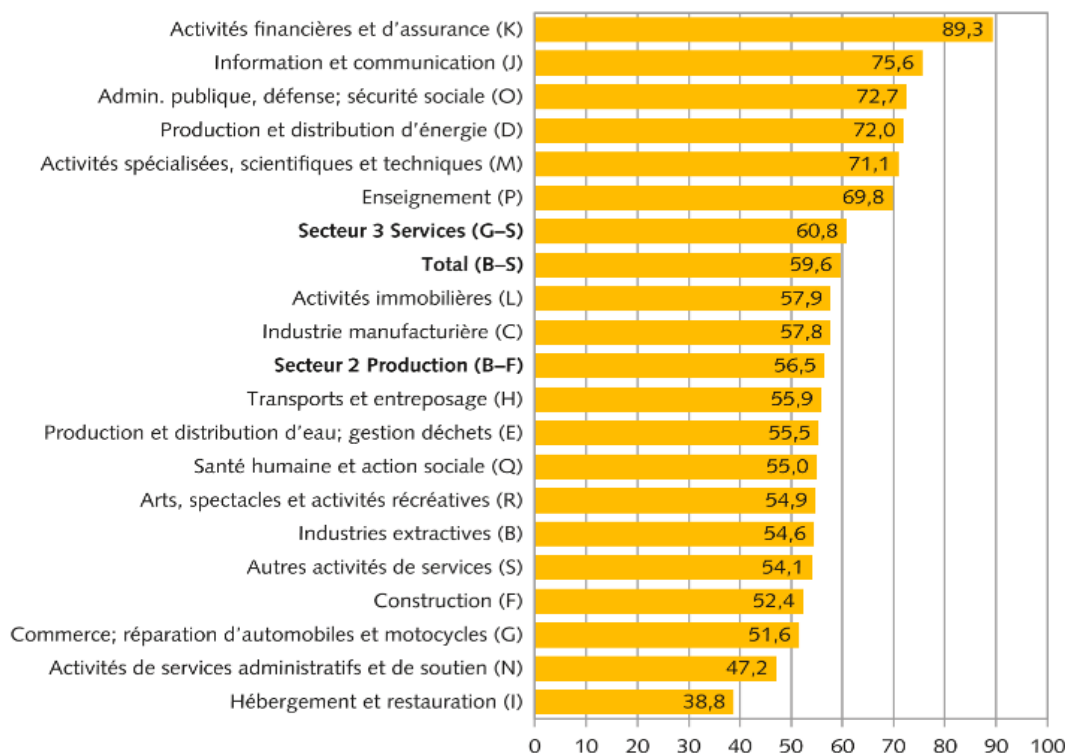
Voor verdere vragen omtrent detachering van en naar Zwitserland, zie www.entsendung.admin.ch.

Loonstelsel

Zwitserland staat terecht bekend als een duur land. De Zwitserse lonen zijn weliswaar in verhouding, wat resulteert in een gezonde koopkracht voor de werknemer. Als ondernemer kan het echter soms verrassend zijn om de loonkost van een Zwitserse werknemer te ontdekken. Ter illustratie geven we hier de gemiddelde loonkost van een Zwitserse werknemer per gewerkt uur per sector weer, in CHF (cijfers 2014). Men moet er echter rekening mee houden dat er niet alleen tussen sectoren grote verschillen zijn in gemiddeld loon, maar ook tussen de kantons. Zo ligt het gemiddeld brutoloon in kanton Zürich bv. meer dan 20% hoger dan in kanton Ticino.

Coûts de la main-d'œuvre par heure travaillée selon les sections économiques, en 2014

Suisse (secteur privé et secteur public), y compris les apprentis, en francs

Source: OFS – Statistique structurelle des coûts de la main-d'œuvre

© OFS, Neuchâtel 2016

Hoewel de loonkost van een Zwitserse werknemer hoog is, zijn de bijkomende kosten voor een werkgever laag in vergelijking met België. De werkgeversbijdragen voor de sociale zekerheid dragen gemiddeld gezien maar 15% bij aan de loonkost van het brutoloon. Bijgevolg zal een bruto maandloon van 10.000 CHF de werkgever ongeveer 11.500 CHF kosten. Dit hangt natuurlijk sterk af van de leeftijd, beroepssector, kanton en familiesituatie van de betrokken persoon, waardoor er tussen personen onderling grote verschillen kunnen ontstaan en het aan te raden is dit verder na te gaan.

Jan Vanderbeke (CEO Linum AG, distributeur van koeltechniek, HVAC/S en grootkeukentechniek, www.linum.eu):

“Dankzij de liberale arbeidswetgeving in Zwitserland is het veel eenvoudiger om mensen aan te nemen en te ontslagen dan in België. Hierdoor durf je het als ondernemer aan om sneller personeel in dienst te nemen.

In Zwitserland ligt de loonkost van werknemers gevoelig hoger. Dit wordt echter in bepaalde mate gecompenseerd door de beperkte sociale lasten. Zowel voor de werknemer als de werkgever zijn de sociale lasten en belastingen op loon procentueel een heel stuk lager dan in België, waardoor de totale loonkost niet veel hoger is. Men kan daarnaast ook rekenen op hardwerkende werknemers. Dit is al te merken aan de werkweek in onze Zwitserse vestiging, die 42 uur bedraagt.”

Arbeidswetgeving

Zwitserse arbeidswetgeving is zeer liberaal. Er is aanzienlijk minder regulering dan in België het geval is, wat leidt tot meer vrijheid van onderhandelen tussen werkgevers en werknemers. Dit betekent echter niet dat er geen regulering is. Er bestaat zowel federale als kantonale arbeidswetgeving.

Op federaal niveau zijn de belangrijkste: het Zwitserse verbintenissenrecht (regelt de contractuele relaties tussen werknemer en werkgever alsook de collectieve arbeidsovereenkomsten) en de *Arbeitsgesetz* (Arbeidswet die de regelingen omtrent werk -en rusttijden, de algemene veiligheid en gezondheid, jongeren en zwangere vrouwen vastlegt).

De kantons bezitten weliswaar ook een wetgevende bevoegdheid in deze materie, al heeft de federale wetgeving hier steeds voorrang op. Daarnaast zijn er in bepaalde sectoren ook collectieve arbeidsovereenkomsten onderhandeld tussen de werkgevers- en werknemersorganisaties, waarin de minimale voorwaarden van een arbeidsovereenkomst worden vastgelegd. Deze zijn evenwel wederom niet zo uitgebreid als in België en laten ruimte aan de individuele werknemer om te onderhandelen over bv. loon.

Bij meningsverschillen tussen werkgevers en werknemers ligt de nadruk op interne discussie. De bedoeling is om conflicten op te lossen door middel van vreedvolle onderhandelingen tussen management en arbeiders. Het Zwitserse arbeidsrecht laat veel ruimte voor participatie van de werknemer. Deze participatie bestaat vooral uit het informeren van de werknemers en hun mening te aanhoren. In bedrijven met meer dan vijftig werknemers hebben werknemers recht op vertegenwoordiging. Deze vertegenwoordiger moet evenwel enkel geconsulteerd of geïnformeerd worden indien het gaat over veiligheid, massaontslagen, pensioenschema's of de verhuis van het bedrijf. Werknemersvertegenwoordigers hebben dus veel minder macht dan in België, ze hebben niet de mogelijkheid om een beslissing af te dwingen.

Meestal worden de werktijden contractueel of door collectieve arbeidsovereenkomsten bepaald op 40-44 uren per week. Dit is belangrijk om de overuren te kunnen bepalen, aangezien de maximale uren 45 uren per week zijn voor industriële bedrijven (inclusief personeel in grootwarenhuizen) en 50 uren per week voor commerciële zaken. Overuren moeten met een bonus van 25% uitbetaald worden, al kan het contractueel bepaald worden dat dit op een andere manier ingevuld wordt: bv. extra verlof.

Ook het ontslag is veel flexibeler geregeld dan in België. Hoewel de opzegtermijnen ook contractueel geregeld kunnen worden, gebruikt men vaak de termijnen die vastleggen in het verbintenissenrecht.

Deze zijn:

- Tijdens de proefperiode (max. 3 maand): 7 dagen
- Tijdens het eerste dienstjaar: 1 maand
- Tijdens het 2de tot 9de dienstjaar: 2 maand
- Vanaf het 10de dienstjaar: 3 maand

Interessante websites omtrent de regeling van de arbeid in Zwitserland zijn:

- Algemene overheidsinformatie omtrent arbeid en werk: www.seco.admin.ch -> Arbeit
- Kalender met verlofdagen per kanton: www.feiertagskalender.ch.
- Zoekertjes plaatsen om personeel te vinden: www.jobs.ch, www.arbeit.swiss.

- Infobrochure over sociale verzekering voor kmo's (DE):
www.bsv.admin.ch/bsv/de/home/informationen-fuer/kmu.html.

2.4 Infrastructuur

Autowegen

Zwitserse ondernemers kunnen rekenen op een uitstekende en zeer performante infrastructuur voor het leveren van zowel goederen als diensten. Met 1642 km aan snelwegen is het land op dit vlak vergelijkbaar met België (1776 km), met als grote verschil dat er gevoelig minder files zijn. Uitzondering hierop zijn wegen in en rond de grote steden tijdens de spits (Zurich, Genève en Bazel), alsook de Gotthard-wegttunnel die het noorden (kanton Uri) met het zuiden (kanton Ticino) van Zwitserland verbindt. Aan deze laatste kunnen vooral tijdens het vakantie seizoen lange files ontstaan.

De Zwitserse wegen, zowel nationaal als regionaal, zijn algemeen van uitstekende kwaliteit. Recentelijk werd het laatste gedeelte van de "Transjurane" geopend. Deze snelweg, de A16, loopt door het westelijke kanton Jura. Behalve de afwerking van het laatste stuk van de A9 in kanton Wallis zijn er geen plannen meer voor lange-afstandssnelwegen, hoewel er nog verscheidene upgrades, tracéverleggingen en bypasses voorzien zijn.

Om de Zwitserse autosnelwegen te mogen gebruiken, is een vignet verplicht voor wagens tot 3,5 ton. Vrachtwagens zijn onderhevig aan een tol, berekend op basis van hun uitstoot en de kilometers gereden in Zwitserland en Liechtenstein. Dit is de hoogste tol voor vrachtwagens ter wereld, met als doel goederentransport van de weg te houden. Voor de actuele tarieven kan men volgende website raadplegen: www.ezv.admin.ch -> Information Firmen -> Transport, Reisedokument, Strassenabgaben.

Spoorwegen

De Zwitsers zijn terecht trots op hun spoornetwerk. Het is een van de drukst gebruikte van Europa, met meer dan 5000 km aan spoorwegen (ter vergelijking: België heeft 3 602 km) in handen van zowel de Federale Spoorwegen als private spoormaatschappijen. Ondanks de hoge capaciteit, zijn de treinen zeer punctueel. In 2017 bereikten 85% van de passagierstreinen hun bestemming binnen de 3 minuten van de verwachte aankomsttijd. Ter bescherming van zowel het milieu als de leefbaarheid van de bevolking, heeft de Zwitserse overheid als doel meer en meer goederenverkeer van de weg naar het spoor te verplaatsen.

Hiervoor zijn er nog verschillende projecten in ontwikkeling:

- Het "ZEB"-project (Zukünftige Entwicklung Bahninfrastruktur). Een algemeen project van 5,4 miljard CHF om de capaciteit en de frequentie van de spoorwegen uit te breiden. De oplevering is voorzien in 2025. Een voorbeeld van een infrastructuurwerk in het kader van dit project is de uitbreiding van de enkele sporen die leiden naar de Gotthard-basistunnel naar een dubbelsporig traject.
- "AlpTransit"/NLRA: Hiermee wordt het project aangeduid in het kader waarvan de Lötschberg-basistunnel (34 km) en de nieuwe Gotthard-basistunnel (57 km) gebouwd zijn.

- “Cargo Sous Terrain”: een ambitieus project waarbij beoogd wordt om Zwitserse steden tegen 2045 te verbinden met ondergrondse, automatische vrachttreinen. Ondertussen is het eerste gedeelte tussen Zürich en Härkingen al goedgekeurd en zou tegen 2030 af moeten zijn. (www.cargosousterrain.ch/de/)

Zoals men kan verwachten zijn de belangrijkste stations van Zwitserland te vinden in de grootsteden: Zürich, Bern, Basel, Genève, Lausanne, Olten en Luzern.

Luchtvaart

In Zwitserland zijn er verschillende regionale en drie nationale luchthavens (zie afbeelding), waarvan Zurich Airport de belangrijkste is. Twee derde van het Zwitserse luchtvervoer voor goederen verloopt via Zürich. Deze luchthaven heeft ook een uitgebreid netwerk aan zowel Europese als intercontinentale vluchten. De luchthavens van Genève en Basel zijn in vergelijking minder groot, maar bieden ook goede verbindingen naar België en andere Europese zakencentra, alsook enkel intercontinentale verbindingen.

Naast deze nationale luchthavens zijn er ook nog de regionale luchthavens van Bern, Lugano en St. Gallen die dagelijkse vluchten voorzien naar Europese bestemmingen. Andere regionale luchthavens voorzien in seizoensvluchten, belangrijk voor het toerisme.

Civil aerodromes in 2016

Source: FSO, FOCA – Civil aviation statistics (AVIA_ZL)

© FSO 2017

Waterwegen

Door de ontwikkeling van het Zwitserse wegen -en spoornetwerk, is de impact van transport over rivieren en meren alsmaar minder belangrijk geworden. Binnen Zwitserland worden er zo goed als geen goederen meer vervoerd over de meren, en het passagierstransport beperkt zich tot toeristische rondvaarten.

Wat goederenverkeer betreft, speelt enkel de Rijn een rol van betekenis. Meer dan 7 miljoen ton goederen worden ieder jaar verscheept vanuit de Zwitserse rijnhavens in Bazel. Dit bedraagt ongeveer 10% van de totale buitenlandse handel, wat aanzienlijk meer is dan het aandeel dat via luchtverkeer wordt vervoerd ($\pm 1\%$). (www.portofbasel.ch)

2.5 Vastgoed

Wat commercieel vastgoed betreft, heeft Zwitserland een uitgebreid aanbod aan mogelijkheden. De prijzen en beschikbaarheid kunnen evenwel sterk verschillen naargelang de locatie. Zo zijn economische centra als Genève en Zürich veel duurder dan kantons en steden met minder economische activiteit. In de tabel hieronder kan men de nettoprijzen (CHF/m²) tussen verschillende economische regio's in 2015 vergelijken. Ook de beschikbare bureauruimte wordt voor dat jaar weergegeven.

Noot: Het betreft de regio's Luzern, St. Gallen, Aarau, Lugano, Lorenebene/Ennetsee (Zug), Winterthur, La Sarine (Fribourg), Baden, Neuchâtel, Olten.

Bij het zoeken naar geschikt bedrijfsvastgoed, is het aan te raden om contact op te nemen met de kantonale diensten voor economische ontwikkeling. Zij beheren vaak uitgebreide lijsten van beschikbaar vastgoed.

Office property market	Existing office space	Advertised office space	Supply rate	Average rent
Zurich	10'006'916	645'204	6.4%	307
Geneva	4'024'949	346'324	8.6%	444
Berne	3'419'608	131'786	3.9%	221
Basel	3'202'542	152'442	4.8%	222
Lausanne	2'531'358	171'898	6.8%	269
Economic region				
Lucerne	1'570'621	50'995	3.2%	201
St. Gallen/Rorschach	1'411'873	25'468	1.8%	185
Aarau	1'332'233	30'177	2.3%	184
Lugano	1'246'475	41'363	3.3%	237
Lorzenebene/Ennetsee	1'231'475	40'007	3.2%	233
City of Winterthur	742'672	24'287	3.3%	226
La Sarine	710'111	22'094	3.1%	193
Baden	704'541	11'892	1.7%	199
Neuchâtel	632'690	15'398	2.4%	192
Olten/Gösigen/Gäu	565'073	13'785	2.4%	177
Switzerland	52'365'502	2'218'439	4.2%	273

Source: Meta-Sys AG, Credit Suisse

Daarnaast zijn er nog andere opties:

- Database van Switzerland Global Enterprise: www.s-ge.com/en/real-estate-top-projects
- Zwitserse immobiëlenvereniging: www.svit.ch
- Tijdelijk gebruik van leegstaand vastgoed aan zeer lage prijzen: www.projekt-interim.ch
- Dienstencentrum met 29 locaties aanwezig in Zwitserland: www.regus.ch
- Dienstencentrum met 57 locaties in Zwitserland: www.villageoffice.ch/standorte/
- Dienstencentrum met 103 locaties in Zwitserland: www.matchoffice.ch

3 Kantonnale regelgeving

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de bijzonderheden in elk van de 26 Zwitserse kantons, en waarom het interessant kan zijn om zich in een welbepaald kanton te vestigen.

3.1. Fiscaliteit

Zoals eerder vermeld, hebben de kantons een ruime fiscale bevoegdheid. Omwille van de harmonisatie van de formele aspecten van de belastingen, zijn de meeste regels identiek of gelijkend op die van het federale niveau. De kantons zijn echter wel bevoegd om hun eigen tarief voor belasting op winst (bovenop het federale tarief) en kapitaalbelasting vast te stellen. Dit leidt tot aanzienlijke verschillen qua belastingniveaus tussen de verschillende kantons, en speelt dus een rol bij het kiezen van de geschikte vestigingsplaats.

De onderstaande grafiek belicht de tarieven die de kantons hanteren voor de vennootschapsbelasting op winst. Het federale tarief van 8,5% is al meegerekend. Hou er rekening mee dat dit de maximale belastingvoet is in de kantonale hoofdstad. In sommige kantons kan dit een ander resultaat geven afhankelijk van de gemeente waarin men zich vestigt.

Bron: KPMG Switzerland

De kantons kunnen niet enkel een eigen tarief voor belasting op winst bepalen, ze kunnen ook kiezen om een kapitaalbelasting te heffen. Alle kantons doen dit ook effectief. De belasting wordt in principe geheven op het netto-kapitaal van het bedrijf, al kunnen de regels tussen kantons lichtjes verschillen wat de belastbare basis betreft. De tarieven verschillen tussen de kantons waarbij het ook van belang is of het bedrijf onder een bijzonder belastingregime valt. In 2016 varieerden de tarieven voor belasting op kapitaal van 0,0010% tot 0,5250% voor bedrijven die onder het normale regime vielen en van 0,0010% tot 0,4007% voor bedrijven die onder het bijzondere regime ressorteerden.

Er gelden bijzondere belastingregimes voor bv. holdings en bedrijven die in een economisch zwakke regio investeren. In deze gevallen kan dat leiden tot een belastingvrijstelling of -vermindering op kantonnaal niveau. Vanwege de strenge criteria zijn deze regimes eerder uitzonderlijk en is daarom aan te raden zich verder te informeren bij de kantonale autoriteiten. De contactgegevens van de bevoegde diensten in ieder kanton zijn te vinden in het overzicht hieronder.

3.2. Kantonnaal overzicht

In het volgende deel geven we een overzicht van de typische kenmerken in elk van de 26 Zwitserse kantons. Na een korte situering, duiden we per kanton de focusindustrieën aan. Dit zijn de industriesectoren die het kanton zelf belangrijk vindt en dus zelf op inzet. Vaak komt dit overeen met de industrieën die ook effectief sterk vertegenwoordigd zijn in het kanton. Daarnaast zullen we ook aanduiden of er interessante industrieparken en/of innovatiecentra aanwezig zijn in het kanton, wat ook een rol kan spelen in de keuze voor een vestigingsplaats.

Patrick Vergult (Curaver, www.curaver.com):

Zwitsers hechten groot belang aan de herkomst van het bedrijf en de persoon waarmee ze zakendoen. Hoe meer die persoon of dat bedrijf lokaal verankerd is, hoe liever. Dit gaat door tot kantonnaal en zelfs gemeentelijk niveau. Zo is er het voorbeeld van een bedrijf gespecialiseerd in elektro-installaties dat een vestiging geopend had in Zwitserland. Een probleem was echter dat ze zo goed als geen klanten hadden in de buurgemeente die vlakbij lag, maar in een andere vallei. Ondanks een uitgebreide reclamecampagne bleven klanten daar uit. Toen het bedrijf echter besloot om een volgende vestiging te openen in die andere vallei, was dit probleem onmiddellijk van de baan.

Zo verliep het ook met Actemium, een ander bedrijf van de heer Vergult. Daar was het probleem dat hun vestiging in het kanton Wallis weinig succes kende met een Duitse zaakvoerder. Door eenvoudigweg de Duitser te vervangen door een lokale Walliser, gingen de zaken veel vlotter dan voordien. Hiermee wordt de belangrijkheid van een goede vestigingsplaats aangetoond. Vaak is het zeer interessant om ook een vestiging te openen waar je effectief wil werken.

Aargau (AG)

Aargau is een van de meest noordelijk gelegen kantons, en bevindt zich tegen de Duitse grens. Het behoort tot de dichtstbevolkte kantons van Zwitserland en is Duitstalig.

De focusindustrieën zijn:

- Farmaceutische industrie
- Energie en elektrotechniek

- Kunststoffen
- Werktuigen en metaalindustrie
- ICT

Aargau is goedkoper dan de buurkantons Zürich en Bazel. Zowel de loonkosten als de huurprijzen voor vastgoed liggen er een stuk lager, ondanks de nabijheid. Daarnaast is het leven goedkoper in Aargau, waardoor de gemiddelde koopkracht van de werknemers hoger ligt.

Voor de nabijgelegen onderzoekscentra en incubators, kunnen we verwijzen naar:

- Innovation Park Innovaare (www.parkinnovaare.ch). Dit innovatiepark is gelegen aan het Paul Scherrer-instituut en werkt samen met hen in het gebruik van de deeltjesversneller.
- Technopark Aargau (www.technopark-aargau.ch). Dit technologiepark legt zich toe op ondernemingen in de hightechindustrie.

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Aargau Services, Location marketing
Rain 53, Postfach
5001 Aarau

+41 62 835 24 40
aargau.services@ag.ch
www.aargauservices.ch

Appenzell (Innerhoden (AI) en Ausserhoden (AR))

Appenzell Innerhoden en Appenzell Ausserhoden zijn twee halfkantons gelegen in het noordoosten van Zwitserland. Ze worden volledig omringd door kanton St. Gallen en zijn Duitstalig.

Economisch gezien zijn beide kantons relatief gelijkaardig. Ze zijn traditioneel, met een grote focus op land- en bosbouw, toerisme en ambachtelijke producten. Daarnaast is er ook een beperkte aanwezigheid van bedrijven in de elektrotechniek en machinebouw.

Recentelijk is Appenzell Ausserrhoden bekend geworden vanwege zijn lage vennootschapsbelasting, wat al verschillende bedrijven heeft aangetrokken die geïnteresseerd zijn in fiscale optimalisatie.

Aangezien beide kantons meer agrarisch gefocust zijn, liggen de woonkosten er lager dan in andere kantons, wat ook leidt tot hogere reële inkomens.

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Appenzell Ausserrhoden	Appenzell Innerrhoden
Office for Economic Affairs	Economic Development
Government Building	Marktgasse 2
9102 Herisau	9050 Appenzell

+41 71 353 61 11
info@wifoear.ch
www.ar.ch/wirtschaft

+41 71 788 9444
wirtschaft@ai.ch
www.ai.ch/standort

Bazel (Basel-Stad (BS) en Basel-Landschaft (BL))

Bazel-Stadt en Basel-Landschaft zijn 2 halfkantons gelegen in het noordwesten van Zwitserland, aan het drielandpunt Frankrijk-Zwitserland-Duitsland. De overgrote meerderheid van de bevolking is Duitstalig. Vanwege de nabijheid tot zowel Duitsland als Frankrijk, zijn er veel grensarbeiders alsook veel expats die in Bazel leven.

De focusindustrieën van Bazel zijn:

- Biotech & Life Sciences (hiervan is er een zeer grote aanwezigheid, met heel grote spelers zoals Novartis en Roche)
- Chemiesector
- Cosmetica en nutraceuticals
- Precisietechnologie en medtech
- Logistiek
- Financiën en handel

Bazel biedt ook een zeer groot aanbod aan incubatoren en innovatieparken. Hieronder volgt een impressie van de voornaamste. Voor meer informatie, raden we aan contact op te nemen met het Kantonnaal agentschap.

- Technologiepark Basel (www.technologiepark.ch). De focus ligt hier op het begeleiden van start-ups in de Life Sciences
- Switzerland Innovation Park, Basel (www.sip-baselarea.com) Focus op Life Sciences en medtech
- Stellwerk Basel (www.stellwerkbasel.ch). Collectieve arbeidsplaats voor onafhankelijke creatieve beroepen, bv. architecten, journalisten, grafische ontwerpers ...

Kantonnaal agentschap voor investeringspromotie:

BaselArea.Swiss
Dufourstrasse 11
4010 Basel

+41 61 295 50 00

info@baselarea.swiss

www.baselarea.swiss

Bern (BE)

Het kanton Bern ligt in het midden van Zwitserland en herbergt de hoofdstad van de bondsstaat, het gelijknamige Bern. Het kanton beslaat een groot oppervlak, met in het zuiden het hooggebergte van Berner Oberland. Het kanton is voor de meerderheid Duitstalig, al wordt er in de hoofdstad, wegens de aanwezigheid van heel wat federale overheidsdiensten, ook Frans gesproken.

De focusindustrieën van Bern zijn:

- Cleantech
- Life Sciences
- Horloge-industrie
- Daarnaast heeft Bern een heel gediversifieerde economie, met een groot aantal aan kmo's

In Bern zijn ook enkele grote technologieparken aanwezig:

- Switzerland Innovation Park Biel/Bienne (www.sipbb.ch). Hier is de focus vrij breed: van Life Sciences tot ICT en cleantech.
- Impact Hub Bern (www.bern.impacthub.net). Zet in op economie en ecologie.
- Technologieparken Saint-Imier (www.saint-imier.ch/index.php/investir/promotion-economique). Verscheidene focussen, van microtechnologie tot cleantech.
- Voor verdere technologieparken in Bern, zie: www.berninvest.be.ch/berninvest/de/index/netzwerk/netzwerk/technoparks.html.

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Promotion de la place économique Berne

Münsterplatz 3

3011 Bern

+41 31 633 41 20

info@berneinvest.com

www.berneinvest.ch

Fribourg (FR)

Fribourg is een tweetalig kanton gelegen in het westen van Zwitserland. De meerderheid spreekt er Frans, maar 30% van de bevolking heeft Duits als moedertaal. Fribourg is een agrarisch kanton, met meer dan 80% van het landoppervlak dat gewijd is aan land -en bosbouw. Fribourg heeft een sterk groeiend bevolkingsaantal en staat bekend als open naar expats toe.

Focusindustrieën van Fribourg zijn:

- Landbouw
- ICT
- Cleantech
- Nanotechnologie
- Life Sciences

Vanwege zijn agrarisch verleden, is er nog veel land beschikbaar, dit aan duidelijk betere prijzen dan andere, urbane, gebieden in Zwitserland. Als innovatieparken kunnen we wijzen op:

- BlueFactory Freiburg (www.bluefactory.ch). Innovatiecentrum in Fribourg-stad.
- Marly innovation center (www.marly-innovation-center.org). Industriepark voor technologiebedrijven.
- Le Vivier, technology park (www.vivier.ch).

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Fribourg Development Agency

Boulevard des Pérolles 25

P.O. Box 1350

1701 Fribourg

+41 26 304 14 00

promfr@fr.ch

www.promfr.ch

Genève (GE)

Genève is een klein kanton in oppervlakte, maar in verhouding zeer dichtbevolkt. Het ligt in het uiterste westen van Zwitserland, bijna volledig omgeven door Frankrijk. Genève is Franstalig, en heeft een grote aanwezigheid van expats, mede door de daar gevestigde internationale organisaties zoals de Verenigde Naties, de Wereldhandelsorganisatie en het Internationale Rode Kruis.

Genève heeft een groot aantal industrieën, met als voornaamste:

- Banken en financiën
- Biotech en medtech
- Horlogemakers en luxeproducten
- Parfumerie
- ICT
- Handel en trade finance

Daarnaast is er in Genève ook een markt voor data security technologie, vanwege de vele banken die er aanwezig zijn alsook internationale organisaties in dit veld (WIPO en ITU). Genève is ook een hub voor R&D door de aanwezigheid van CERN, een van 's werelds grootste nucleaire onderzoekscentra, en een geprivilegieerde relatie met Frankrijk (met onderzoeksfaciliteiten in Lyon en Grenoble).

Specifieke innovatiecentra zijn:

- Campus Biotech (www.campusbiotech.ch). De focus ligt op life sciences.
- Impact Hub Geneva (<https://geneva.impacthub.net>). Zet in op innovatieve, wereld verbeterende ideeën.

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Geneva Economic Development Office

Rue de l'Hôtel-de-Ville 11

P.O. Box 3216

1211 Genève 3

+41 22 388 34 34

promotion@etat.ge.ch

www.geneva.ch

Glarus (GL)

Glarus is een Duitstalig Alpenkanton gelegen in het midden van Zwitserland. Het is nog sterk geïndustrialiseerd doordat de dienstensector er nog niet zo goed ontwikkeld is.

De focusindustrieën in Glarus zijn:

- Machine- en installatiebouw
- Hydro-energie
- Elektro- en kunststofindustrie
- Toerisme
- Textiel

- Bosbouw

Glarus kan zich onderscheiden door zijn centrale ligging, en door lagere lonen en woonkosten dan in de naburige kantons. Dit is ook deels doordat de regio nog steeds in ontwikkeling is.

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Department of Interior and Economics
Zwinglistrasse 6
8750 Glarus

+41 55 646 66 14

kontakt@glarusnet.ch

www.glarus.ch

Graubünden (GR)

Graubünden is het grootste en het meest oostelijke kanton van Zwitserland. Hoewel de meerderheid er Duits spreekt, is het kanton officieel drietalig (Duits, Italiaans en Reto-Romaans). Het is ook het enige kanton waar Reto-Romaans gesproken wordt. Graubünden is bijna volledig berggebied, met maar een derde van het kanton dat als bebouwbaar land aangegeven staat.

Het merendeel van de economie in Graubünden is gestoeld op (berg)toerisme, denk bijvoorbeeld aan skigebieden zoals Davos/Klosters en St. Moritz. Recentelijk wordt er echter sterk ingezet op de hightechindustrie. Om dit te realiseren zijn er veel industrieterreinen bijgebouwd de laatste jaren. Dit zijn niet alleen grote domeinen, ook de prijzen liggen er tot 25% lager dan in de meer urbane centra van Zwitserland. Dit komt doordat het kanton Graubünden relatief onontgonnen gebied is als het op de hightechindustrie aankomt.

- Innozset, TRUMPF (www.innozset.ch). Innovatiecentrum.
- Voor een overzicht van de nieuwgebouwde industrieparken in Graubünden, zie: www.gr.ch/DE/institutionen/verwaltung/dvs/awt/wirtschaftsstandort/Seiten/Industriezonen.asp
[X](#).

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Economic development and tourism agency
Grabenstrasse 1
7001 Chur

+41 81 257 23 42

info@awt.gr.ch

www.awt.gr.ch

Jura (JU)

Jura is gelegen in het noordwesten van Zwitserland, tegen de Franse grens. Het is het jongste kanton van Zwitserland, ontstaan nadat het zich in 1979 afscheidde van kanton Bern. Het is volledig Franstalig.

Jura heeft een uitgebreide traditie van horlogemakelij, een expertise die ze ook toepassen in andere sectoren. De focusindustrieën in Jura zijn:

- Horloge-industrie
- Microtechniek
- Automatisering en robotica
- Materiaalontwikkeling
- Medtech

Voor wie zich in Jura wil vestigen, kunnen we verwijzen naar:

- Creapole (www.creapole.ch), dit is een innovatiecentrum met vestiging verspreid in Jura, afhankelijk van de specialisatie. Zo is er microtechnologie, medtech en ICT.
- Beschikbaar commercieel vastgoed: <https://eco.jura.ch/Immobilier.html>

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Promotion économique de la République et Canton du Jura

Rue de la Préfecture 12

2800 Délémont

+41 32 420 52 20

bde@jura.ch

<https://eco.jura.ch/>

Luzern (LU)

Kanton Luzern ligt in het midden van Zwitserland aan het bekende Vierwoudstedenmeer. Het is Duitstalig.

Luzern heeft een aantal focusindustrieën:

- Internationale hoofdkwartieren
- Machinebouw, elektro- en metaalindustrie
- Voedingsindustrie
- Financiën
- Farma en chemie
- Bouw en immobiëlen

Luzern staat bekend voor de laagste vennootschapsbelasting in Zwitserland, maar ook vastgoed is relatief goedkoop. De prijzen liggen er significant lager dan in Zürich, Bern of Genève.

Interessante bedrijfslocaties zijn:

- Technologiepark Luzern (www.technopark-luzern.ch) In dit park zijn al veel bedrijfssectoren vertegenwoordigd, van nanotechnologie tot energietechnologie.
- Voor tips omtrent mogelijke bedrijfslocaties, zie: www.luzern-business.ch/de/standortargumente/immobilien_grundstuecke/

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Business Development Luzern
Alpenquai 30
6005 Luzern

+41 41 367 44 00

info@luzern-business.ch

www.luzern-business.ch

Neuchâtel (NE)

Neuchâtel is een Franstalig kanton in het westen van Zwitserland. Het grenst aan Frankrijk. Horlogemakers zijn er al van oudsher aanwezig, en spitsen hun expertise tegenwoordig ook toe op microtechnologie.

De focusindustrieën zijn:

- Horlogemakelij en juwelenmakers
- Farma
- Elektronica en micro-elektronica
- ICT
- Cleantech

In Neuchâtel zijn er ook verscheidene innovatiecentra aanwezig:

- Innovatiepark NEODE (www.neode.ch) Focus op microtechnologie.
- Innovatiepark INNOPARC (www.innoparc.ch) "bedrijfshotel".
- Microcity (www.microcity.ch) innovatiecentrum gefocust op microtechnologie.

In Neuchâtel is ook het Zwitsers centrum voor elektronica en microtechnologie gevestigd. (www.csem.ch)

Service de l'économie
Office de promotion économique
Avenue de la Gare 2
2000 Neuchâtel

+41 32 889 68 23

open@ne.ch

www.neuchateleconomie.com

Nidwalden (NW)

Nidwalden is gelegen in het midden van Zwitserland, aan het Vierwoudstedenmeer. Het kanton is Duitstalig en wordt omgeven door bergen.

De focusindustrieën van Nidwalden zijn:

- Luchtvaartindustrie
- Speciaalmachinebouw
- Medtech

- Elektronica en optica

Nidwalden beoogt de hightechindustrie op zijn grondgebied sterk te stimuleren. Hierdoor is er bijvoorbeeld een 'licence box-system' waarbij aan winsten uit licenties een belastingvermindering wordt toegekend.

Daarnaast zijn er ook verschillende innovatiecentra en bedrijfsparken aanwezig.

- NAPAG Nidwalden Air Park (www.napag.ch), commerciële ruimte toegespitst op luchtvaartindustrie.
- Lijst met commercieel vastgoed: <http://nwcontact.ilz.info/>

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Economic development Nidwalden
Stansstadersstrasse 54
P.O. Box 1251
6371 Stans

+41 41 618 76 54

wirtschaftsfoerderung@nw.ch

www.wirtschaftsfoerderung.nw.ch

Obwalden (OW)

Obwalden is een Duitstalig kanton in het midden van Zwitserland. Het officiële geografische middelpunt van Zwitserland bevindt zich ook hier.

De economie in Obwalden is vooral gestoeld op het toerisme, met bv. het skigebied Engelberg als grote trekpleister. Naast toerisme zijn er ook enkele grote bedrijven actief in de secundaire sector, meer specifiek in de elektrotechniek en de kunststoffenproductie.

Obwalden voorziet ook in een stimulans voor de micro- en nanotechnologie in de vorm van het business park MicroPark Pilatus (www.microparkpilatus.ch). Voor andere vestigingsplekken, zie: www.iow.ch/en/for-companies/business-premises-and-industrial-land/.

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Business & Residential promotion in Obwalden
Dorfplatz 1
6060 Sarnen

+41 41 660 90 66

info@iow.ch

www.iow.ch

Schaffhausen (SH)

Schaffhausen is het meest noordelijk gelegen kanton van Zwitserland. Dit Duitstalig kanton ligt op de grens met Duitsland en aan het Meer van Konstanz.

In het kanton zijn de focusindustrieën, met ook clusters hiervan aanwezig:

- Transport
- Materiaaltechnologie
- Life Sciences + medtech
- Mechatronics
- Verpakkingstechnologie
- Duurzame energie

Schaffhausen heeft ook enkele innovatieparken en instituten:

- Rhytech materials world (www.rhytech.ch) innovatiecentrum gespecialiseerd in materiaaltechnologie.
- International Packaging Institute (www.ipi.eu) Internationale organisatie voor verpakkingstechnologie.
- Technozentrum Schaffhausen (www.its.sh.ch) technologiecentrum voor hightechbedrijven.
- Voor commercieel vastgoed: <https://economy.sh//start-up-topicsaz-1317.html>.

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Economic promotion Canton of Schaffhausen

Herrenacker 15

8200 Schaffhausen

+41 52 674 03 03

economic.promotion@generis.ch

www.economy.sh

Schwyz (SZ)

Kanton Schwyz ligt in het midden van Zwitserland, en geeft uit op zowel het Meer van Zürich als het Vierwoudstedenmeer. Het is Duitstalig en de naam en vlag van het kanton stonden model voor die van Zwitserland. Er wonen vele pendelaars die in Zurich werken vanwege de lage grondkosten, alsook de lagere inkomstenbelasting.

De focusindustrieën in Schwyz zijn:

- Financiën
- Internationale hoofdkwartieren uit Life Sciences en ICT
- Toerisme

In Schwyz zijn ook enkele clusters en technologiecentra gevestigd:

- Healthtech (www.healthtech.ch) Life science cluster
- Pfäffikon financiële cluster (www.sz.ch/public/upload/assets/27123/pfaeffikon_sz_the_innovative_financial_centre.pdf)
- Technologiezentrum Schwyz (www.tzsz.ch).

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Office for economic affairs
Bahnhofstrasse 15
Case postale 1187
6431 Schwyz
+41 41 819 16 34
wirtschaftsfoerderung@sz.ch
www.schwyz-wirtschaft.ch

Solothurn (SO)

Solothurn is een Duitstalig kanton in het noordwesten van Zwitserland. Het heeft een zeer grillige vorm met verscheidene enclaves en exclaves.

De focusindustrieën van Solothurn zijn:

- Transport/Logistiek (dit vanwege de gunstige ligging op verscheidene verkeersassen)
- Horlogemakers en fijnmechanica in het algemeen
- Medtech
- Machinebouw
- Papierindustrie

Vastgoedprijzen in Solothurn zijn algemeen lager dan in de grote economische centra.

Er zijn ook verscheidene innovatieparken en technologiecentra aanwezig.

- TZW TechnologieZentrum (www.tzw-witterswil.ch) Technologiecentrum gefocust op Life Sciences.
- Gründerzentrum Solothurn (www.gzs.ch) Bedrijvencentrum voor starters.
- Swissbiolabs Olten (www.swissbiolabs.ch) Incubator voor diagnostics en bioanalytics (life sciences).

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Solothurn Economic Development Agency
Untere Sternengasse 2
4509 Solothurn

+41 32 627 95 23
wifoe@awa.so.ch
www.standortsolothurn.ch

Sankt Gallen (SG)

Sankt Gallen ligt in het noordoosten van Zwitserland en grenst zowel aan het Meer van Zürich als het Meer van Konstanz. Het is officieel Duitstalig.

De focusindustrieën in Sankt Gallen zijn:

- Textiel
- ICT
- Precisietechnologie in machines, metaalindustrie en elektronica

Voor vastgoed kunnen we verwijzen naar:

- Startfeld Innozentrum (www.startfeld.ch) Een innovatieruimte voor startups.
- Stiftung futur (www.futur.ch) Business incubator met een bijzonder uitwisselingsproject voor jonge kunstenaars.

Zie ook: www.awa.sg.ch/home/standort/immobilien.html.

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Office of Economy and Labour of the Canton of St. Gallen
Davidstrasse 35
9001 St. Gallen

+41 58 229 64 64

info.vdafw@sg.ch

www.standort.sg.ch

Thurgau (TG)

Kanton Thurgau is een Duitstalig kanton gelegen in het noordoosten van Zwitserland en grenst aan het Meer van Konstanz, dat het kanton scheidt van Duitsland.

De ruggengraat van de economie in Thurgau zijn de kmo's. Deze zijn actief in een ruim gamma aan sectoren, waarvan de voornaamste zijn:

- Metaalindustrie
- Machinebouw
- Voedingsindustrie
- Kunststoffen
- Bouw

Voor een overzicht van clusters en netwerken zie: <https://wifoe.tg.ch/de/thurgauer-firmen/technologie-innovation.html/4192>

Net zoals in vele kantons buiten de metropolen, is ook hier het vastgoed een stuk goedkoper. Daarnaast zijn er ook enkele technologieparken aanwezig.

- Bodensee Technology & Trade Centre (www.bttc.ch) Business incubator.
- High-Tech centrum (www.high-tech-center.ch) Business incubator voor hightechbedrijven.

Voor vastgoed zie ook: <https://wifoe.tg.ch/de/firmenansiedlung/immobilien.html/4186>.

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Thurgau Business Development Agency
Verwaltungsgebäude
Promenadenstrasse 8
8510 Frauenfeld

+41 58 345 55 00

info@wifoe.tg.ch

www.wifoe.tg.ch

Ticino (TI)

Ticino is het meest zuidelijke kanton van Zwitserland. Het is bijna volledig Italiaanstalig, op 1 Duitstalige gemeente na. Ticino ligt op de grens met Italië, zeer dicht bij Milaan. Milaan is dan ook zeer vlot te bereiken met de trein en de auto.

Focusindustrieën voor Ticino zijn:

- Mechanica en elektronica
- ICT
- Mode
- Life Sciences

Er zijn ook een onderzoeksinstituten en incubatoren aanwezig voor deze sectoren:

- Technopole Chiasso/ Manno (www.agire.ch) Innovatiecentrum/incubator voor Life Sciences en ICT.
- Swiss Centre for Supercomputing (www.cscs.ch) Onderzoeksinstituut verbonden aan de supercomputer in Lugano.
- Institute for research in biomedicine (www.irb.usi.ch) Onderzoeksinstituut voor biogeneeskunde

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Economic Promotion Office

Viale S. Franscini 17

6501 Bellinzona

+41 91 814 35 41

dfc-use@ti.ch

www.ti.ch/copernico

Uri (UR)

Uri is gelegen in midden-Zwitserland tussen het Vierwoudstedenmeer in het noorden en het Gotthardmassief in het zuiden. Het is een heel dunbevolkt kanton, alsook relatief arm. Het moet echter hoge infrastructuurkosten dragen (Gotthardtunnel, 5 bergpassen, autostrade) en is dus voor een groot deel van zijn financiering aangewezen op de andere kantons.

Economisch is het kanton nog niet zo sterk ontwikkeld en de hoofdzakelijke economische activiteit is bijgevolg toerisme. Daarnaast zijn er ook enkele bedrijven in de secundaire sector actief (o.a. metaalbouw) en is het belang van landbouw nog relatief groot.

Vanwege die economische achterstelling is er echter nog veel vastgoed beschikbaar, en aan lagere prijzen, terwijl een grote stad als Zürich nog eenvoudig te bereiken is via de autostrade of met het openbaar vervoer. Voor een overzicht, zie: www.standort-uri.ch/Unsere-Areale.5.0.html

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Economic affairs – Canton of Uri

Klausenstrasse 4

6460 Altdorf

+41 41 875 24 01

wirtschaft@ur.ch

www.ur.ch/wfu

Vaud (VD)

Kanton Vaud is een Franstalig kanton in het westen van Zwitserland. Het is gelegen aan het Lac Lemman en heeft als grootste stad en tevens hoofdstad Lausanne. Daarnaast heeft dit kanton het grootste aantal inwoners in Romandië.

De focusindustrieën van kanton Vaud zijn:

- Life Sciences
- Micro -en nanotechnologie
- Communicatietechnologie
- Agro- en voedingstechnologie
- Milieutechnologie

Naast deze sectoren is Vaud ook de vestigingsplaats van verscheidene, internationale sportverenigingen. Zo zijn bijvoorbeeld het Internationaal Olympisch Comité (IOC) en de UEFA er gevestigd.

Door de aanwezigheid van de EPFL (Ecole Polytechnique Fédérale de Lausanne), zijn veel innovatiecentra in Vaud gevestigd.

Hieronder geven we enkele voorbeelden.

- EPFL Innovation Park (www.epfl-innovationpark.ch) Innovatiepark voor hightechbedrijven.
- Biopôle Business Park (www.biopole.ch) Business park gefocust op life sciences.
- La Fondation des Ateliers de la Ville de Renens (www.ateliersvdr.ch) technologiepark met als oorsprong de ECAL (universiteit voor kunst en design)
- Y-parc Swiss Technopole (www.y-parc.ch) Incubator en bedrijfspark voor hightechbedrijven, met een bijzondere focus op cybersecurity, medtech en robotica.

Voor commercieel vastgoed, zie ook:

www.vaud.ch/fr/prestations/entreprise/implantation/recherche-dun-site-immobilier/

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Développement économique du Canton de Vaud

Avenue de Gratta-Paille 2

Case postale 19

1000 Lausanne 22

+41 21 644 00 60

dev@dev.ch

www.dev.ch

Wallis (VS)

Wallis is een tweetalig bergkanton in het zuidwesten van Zwitserland. Men spreekt er zowel Frans als Duits, met een Franstalige meerderheid. Het is de grootste producent van energie uit waterkrachtcentrales in Zwitserland (28% van het totaal).

De focusindustrieën van Wallis zijn:

- ICT
- Biotech/farmaceutica/chemie
- Toerisme
- Micro- en nanotechnologie
- Cosmetica
- Automobiellindustrie en luchtvaart
- Cleantech

Het kanton heeft meerdere innovatieparken en incubatoren die een breed spectrum aan sectoren bestrijken:

- BioArk (www.bioark.ch) technologiecentrum voor biotechnologie.
- BlueArk (www.blueark.ch) technologiecentrum voor hernieuwbare energie.
- IdeArk (www.ideark.ch) technologiecentrum voor multimodale interactie.
- PhytoArk (www.phytoark.ch) technologiecentrum voor producten op plantaardige basis.
- TechnoArk (www.technoark.ch) technologiecentrum voor ICT.

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Economic Development Office Canton of Valais

Maison de Courten

Place St. Théodule

1950 Sion

+41 27 606 73 50

info@business-valais.ch

www.vs.ch/web/entreprises/

Zug (ZG)

Zug is een Duitstalig kanton gelegen in Centraal-Zwitserland. Het is het kleinste (in oppervlakte) kanton van Zwitserland dat geen halfkanton is. Het staat bekend als een belastingparadijs, al gelden de voordelige belastingregels echter vooral voor holdings en brievenbusfirma's die hun zetel in Zug hebben.

Als focusindustrieën zet Zug in op:

- HQ's (bvb. in de mijnbouwsector, financiën, sportartikelen, e.d.)
- ICT
- Medtech/farmaceutica
- Elektronica/elektrotechniek
- Metaalindustrie

Om commercieel vastgoed te vinden in Zug, kunnen we verwijzen naar: Business park Zug (www.businessparkzug.ch) business-incubator.

Voor een lijst van aanwezig commercieel vastgoed, zie: www.newhome.ch/de/home.aspx?pc=new

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Office of economic affairs

Aabachstrasse 5

P.O. Box

6301 Zug

+41 41 728 55 04

economy@zug.ch

www.zug.ch/economy

Zürich (ZH)

Zürich is een Duitstalig kanton gelegen in het noordoosten van Zwitserland. Het is het meest bevolkte kanton van Zwitserland en omvat voor een groot deel het Meer van Zürich. Economisch gezien is het de sterkste regio van Zwitserland en trekt bijgevolg ook veel pendelaars aan van de omliggende kantons.

In Zürich zijn zeer veel bedrijven aanwezig, in een heel diverse waaier aan sectoren. Desalniettemin zijn er enkele clusters waar het kanton op inzet:

- Financiën en verzekeringen
- Cleantech
- Life Sciences
- Aerospace (Zürich Airport)
- ICT
- Cultuur (bv. filmfestival Zürich)

Zürich heeft ook enkele gerenommeerde wetenschappelijke instituten, zoals de ETH (Eidgenössische Technische Hochschule) Zürich en de Universität Zürich.

Daarnaast herbergt het kanton ook vele innovatieparken en incubators, waarvan hieronder een selectie:

- Switzerland Innovation Park Zurich (www.switzerland-innovation.com/zurich/de) Innovatiepark voor o.a. op milieutechnologie, Life Sciences en ICT.
- BlueLion Zurich (www.bluelion.ch) incubator voor ICT en cleantech.
- Bio-Technopark (www.bio-technopark.ch) technologiepark voor Life Sciences verbonden aan de ETH en het universitair ziekenhuis.
- Impact Hub Zurich (www.zurich.impacthub.ch) co-working ruimte en logistieke ondersteuning via een globaal netwerk.
- Grow Wädenswil (www.grow-waedenswil.ch) Business incubator.

Kantonaal agentschap voor investeringspromotie:

Office for Economy and Labour

Walchestrasse 19

P.O. Box

8090 Zurich

+41 43 259 49 92

standort@vd.zh.ch

www.standort.zh.ch

4 Liechtenstein

Naast Zwitserland valt ook het Vorstendom Liechtenstein binnen het ambtsgebied van Flanders Investment & Trade Zürich. Het lijkt misschien minder voor de hand liggend om in dit ministaatje een bedrijf op te richten, maar is daarom niet minder interessant. Verder lichten we de karakteristieken van Liechtenstein toe.

4.1 Situering

Het Vorstendom Liechtenstein is gelegen op de grens tussen Oostenrijk en Zwitserland, op 30 min rijden van het Meer van Konstanz. Het land wordt gescheiden van Zwitserland door de Rijn. Er wonen ongeveer 38.000 mensen. Hoewel het maar een oppervlakte heeft van 160 km², waarvan een groot gedeelte economisch onbruikbaar berggebied, is de economie er toch zeer sterk ontwikkeld. Er zijn meer dan 4000 bedrijven aanwezig in Liechtenstein, van kmo's tot multinationals (denk bv. aan werktuigenfabrikant Hilti). Al deze bedrijven zijn actief in een breed scala aan sectoren, waarvan de industriële sector de grootste is. Bijna 40% van de arbeiders in Liechtenstein werkt in deze sector. Daarnaast is de financiële sector de grootste werkgever.

De gebruikte munteenheid in Liechtenstein is de Zwitserse Frank. Het land doet het economisch zeer goed; er is geen overheidsschuld en het krijgt al jaren op rij een AAA-rating van Standard & Poor's. Vanwege de kleinschaligheid van het land is de overheid ook heel klein en vooral eenvoudig te bereiken. Het is niet ongebruikelijk om lokale politici op straat tegen te komen. Ook de administratieve diensten zijn zeer toegankelijk.

Qua infrastructuur is Liechtenstein vergelijkbaar met Zwitserland. De wegen zijn er uitstekend en relatief rustig, al kan er lichte file ontstaan tijdens de spits in en uit Vaduz. Er is geen treinverbinding in Liechtenstein, maar dit wordt gecompenseerd door het station in Buchs, aan de Zwitserse kant van de Rijn. In Liechtenstein zelf voorzien bussen in een goede verbinding tussen de gemeentes.

Liechtenstein heeft banden met zowel de Europese Unie als Zwitserland. Enerzijds is het lid van de Europese Economische Ruimte (EER) en heeft het dus toegang tot de Europese eengemaakte markt met het bijhorende vrij verkeer van personen, goederen, diensten en kapitaal. Anderzijds zit het door een bilateraal verdrag met Zwitserland in een douane-unie met die laatste. Als gevolg hiervan is er vrij verkeer van goederen tussen beide landen. Daardoor ontstaat de unieke situatie waarbij ondernemers in Liechtenstein zowel kunnen genieten van toegang tot de EU als tot Zwitserland.

4.2 Vennootschapsvormen

In Liechtenstein begint het oprichten van een onderneming met de *Gewerbebewilligung*, de toestemming om zaken te mogen doen. Deze toelating bepaalt de voorwaarden waaronder de onderneming actief kan zijn. Voor EER-inwoners kan deze aanvraag te allen tijde gedaan worden. De aanvrager moet echter Duits spreken en bewijs kunnen geven van zijn/haar betrouwbaarheid. Dit laatste betekent dat men aan de Liechtensteinse autoriteiten zowel zijn/haar gerechtelijk verleden als openstaande schulden moet bekend maken. Men moet geen inwoner zijn van Liechtenstein om deze aanvraag te doen. Elke onderneming moet echter een zaakvoerder hebben die regelmatig

aanwezig is in Liechtenstein en die de noodzakelijke competenties heeft om een dergelijke zaak te leiden. De precieze voorwaarden worden bepaald door het *Amt für Volkswirtschaft* en zijn afhankelijk van de soort onderneming dat beoogd wordt. We raden aan om met hen contact op te nemen om de precieze voorwaarden te kennen (zie verder voor contactgegevens).

De keuze voor een vennootschapsvorm in Liechtenstein is niet altijd even eenvoudig, vanwege de vele mogelijkheden. Hieronder proberen we diegene op te lijsten die het meest interessant zijn voor een Vlaamse ondernemer, maar in bepaalde gevallen kan het nuttig zijn om verder te kijken. Zo is een filiaal natuurlijk ook altijd een optie, met dezelfde voor- en nadelen als in Zwitserland.

Aktiengesellschaft (AG)

De Liechtensteinse AG komt in grote mate overeen met de AG in Zwitserland. Zo is de aansprakelijkheid beperkt tot het ingebrachte kapitaal en blijven de vennoten onbekend. Het verschilt echter van de Zwitserse AG doordat het minimumkapitaal ligt op 50.000 CHF, waarvan 25% volstort moet worden. De Liechtensteinse AG heeft een jaarlijkse rapporteringsplicht. Ook zijn er minstens twee personen nodig om een dergelijke vennootschap op te richten. De AG is een internationaal bekende vennootschapsvorm en kan dienen voor alle soort bedrijven.

Gesellschaft mit beschränkter Haftung (GmbH)

Net zoals in Zwitserland, kent ook Liechtenstein de GmbH. Hier is het minimumkapitaal 10.000 CHF. Er is maar één persoon nodig om deze soort vennootschap op te richten. Het ontstaat bij inschrijving in het handelsregister. Net zoals bij de AG, is de aansprakelijkheid beperkt tot het vermogen van de vennootschap. De namen van de vennoten zijn echter openbaar beschikbaar. De GmbH is een interessante keuze voor kleinere ondernemingen die al dan niet familiaal zijn. Daarnaast heeft het ook het voordeel dat de GmbH internationaal bekend is.

Liechtenstein Venture Cooperative (LVC)

Een relatief jonge vennootschapsvorm, de LVC heeft als doel innovatieve ideeën en kapitaal samen te brengen. Het is gericht naar start-ups in innovatieve sectoren. Met de LVC creëert men een juridische entiteit waarbij de bedenker(s) van het idee zowel het idee als de arbeid leveren terwijl de investeerders het kapitaal aanbrengen. Indien later de LVC omgevormd wordt tot een AG of een GmbH, wordt het aantal aandelen bepaald op basis van de inbreng (arbeid of kapitaal) die gedaan was in de LVC. De LVC hoeft niet in een andere soort vennootschap omgevormd te worden. Men kan hem ook behouden als holdingvennootschap. De LVC wordt niet opgenomen in het handelsregister. Dit om het geheim van de innovatie te bewaren. Enkel de statuten en enkele andere formulieren worden neergelegd, maar worden niet gepubliceerd.

Anstalt en Einzelfirma

Naast de bovenstaande vennootschapsvormen zijn er ook enkele die bekend zijn in Liechtenstein, maar misschien niet zo interessant zijn voor Belgische ondernemingen. De eerste hiervan is de Anstalt. Dit is een vennootschapsvorm die exclusief is voor Liechtenstein. Het is een hybride tussen een GmbH en een Angelsaksische trust. Hoewel dit verscheidene voordelen biedt binnen Liechtenstein, kan dit problemen geven indien er buiten het land zaken gedaan worden, aangezien men daar de vorm vaak niet kent en nog minder erkent.

Daarnaast is er nog de Einzelfirma, de éénmanszaak. Dit is een zeer eenvoudige vennootschapsvorm om op te richten. De oprichter blijft echter met zijn persoonlijk kapitaal aansprakelijk. Om deze reden is het niet zo interessant voor Belgische ondernemers die zich daar vestigen willen.

4.3 Fiscaliteit

De fiscale regelgeving in Liechtenstein is voor bedrijven zeer eenvoudig. Men wordt er als bedrijf belast met een vlaktaks van 12,5%, met als minimum 1800 CHF. Deze vlaktaks dekt de hele lading. Er zijn dus geen aparte belastingen op dividenden, kapitaal of meerwaarden voor de winsten die in Liechtenstein gemaakt worden. Daarnaast is er een belastingaftrek van 80% voor inkomsten uit intellectuele eigendom (bv. patenten, licenties, ...).

Het BTW-regime volgt dat van Zwitserland, dankzij de douane-unie. Dit betekent dat het Liechtensteins BTW-tarief hetzelfde is als in Zwitserland, nl. 7,7%. Het toepassingsgebied van de verminderde BTW-tarieven kan echter lichtelijk verschillen.

4.4 Arbeidswetgeving

Net zoals in Zwitserland, is het arbeidsrecht in Liechtenstein zeer liberaal. Het blijft eenvoudig om personeel aan te werven en, indien nodig, te ontslagen. Ook is er een sterk ontwikkeld overlegmodel tussen de werkgever en de werknemer, waardoor de vakbonden relatief weinig invloed hebben. De werkgevers hebben echter nog wel, o.a. de plicht om hun werknemers te informeren en hun mening aan te horen bij grote veranderingen omtrent de werkomstandigheden.

Liechtenstein heeft een zeer groot aantal grensarbeiders. Van de 39.000 tewerkgestelden in Liechtenstein pendelen er dagelijks bijna 20.000 vanuit Zwitserland of Oostenrijk. Dit is een rechtstreeks gevolg van hun restrictief beleid omtrent verblijfsvergunningen. Ieder jaar worden 56 verblijfsvergunningen toegekend aan mensen die al werken in Liechtenstein. De helft hiervan wordt verloot, terwijl de andere helft uitgereikt worden door de overheid.

4.5 Innovatie

Liechtenstein zet sterk in op innovatie. Dit kan men al zien aan de ontwikkeling van de nieuwe LVC-vennootschapsvorm die in het bijzonder gericht is op de ontwikkelaars van nieuwe ideeën. Daarnaast is er ook nog de belastingaftrek voor inkomsten uit intellectuele eigendom. Dit zijn echter niet de enige factoren die innovatie in Liechtenstein bevorderen.

Zo is er de Interstatelijke Technische Hogeschool (NTB) in Buchs. Deze technische universiteit ligt net over de Rijn in Zwitserland, en levert veel knowhow aan Liechtensteinse bedrijven. In Buchs ligt ook het innovatiecentrum "Rhysearch" (www.rhysearch.ch). Dit onderzoekscentrum wordt ook ondersteund vanuit Liechtenstein en focust op optica, precisietechnologie en verpakkingstechnologie. In Liechtenstein zelf ligt er ook een innovatiecentrum/incubator. Dit is het Technopark Liechtenstein (www.technopark-liechtenstein.li). Hier wordt sterk ingezet op ICT-toepassingen zoals cryptocurrency en blockchain.

In deze context moet er ook verwezen worden naar de financiële regulator in Liechtenstein, de FMA (Finanzmarktaufsicht). Vanwege de kleinschaligheid van het land is deze autoriteit zeer bereikbaar. Ze staat ook sterk achter de ontwikkeling van ICT in de financiële wereld. Zo zit de regulator bijvoorbeeld regelmatig samen met de ontwikkelaars van ICT-diensten om hen te ondersteunen in het internationaal ontwikkelen van hun product.

De overheid van Liechtenstein biedt ook rechtstreekse steun aan bedrijven in de vorm van export -en innovatiecheques. Elk jaar is een beperkt aantal van deze cheques beschikbaar bij het Amt für Volkswirtschaft om bedrijven te ondersteunen in oftewel export of innovatie. Indien een bedrijf een dergelijke cheque ontvangt, kan het deze gebruiken voor bv. marktprospecties door Switzerland Global Enterprise (bij een exportcheque) of voor het gebruiken van de wetenschappelijke infrastructuur in de NTB Buchs (bij een innovatiecheque).

4.6 Interessante links Liechtenstein

Finanzmarktaufsicht Liechtenstein

Landstrasse 109
Postfach 279
9490 Vaduz
Liechtenstein
Telefon +423 236 73 73
E-Mail info@fma-li.li

Amt für Volkswirtschaft

Postfach 684
9490 Vaduz
Tel: +423 236 68 71
Fax: +423 236 68 89
info.avw@llv.li

- Kamer van Koophandel Liechtenstein: www.wirtschaftskammer.li
- Website overheidsadministratie, met adressen voor elke overheidsdienst, zoals de dienst voor statistiek en de dienst voor onderzoek en ontwikkeling: www.llv.li
- Duidelijke website omtrent zakendoen in Liechtenstein: www.liechtenstein-business.li/en/
- Brochure: Zakendoen in Liechtenstein: www.liechtenstein-business.li/en/economic-area/downloads/brochure/
- Brochure: Liechtenstein als financieel centrum: www.finance.li/en/the-financial-center/an-overview/

5 Interessante links en contacten

5.1 Algemene informatie

- Gids van Switzerland Global Enterprise over ondernemen in Zwitserland: www.s-ge.com/en/publication/handbook-investors/handbook-investors (DE/FR/IT/EN)
- Sites over het opstarten van een bedrijf in Zwitserland: www.startups.ch (DE/FR/IT/EN), www.gruenden.ch (DE/EN)
- Portaal voor kmo's: www.kmu.admin.ch (DE/FR/IT/EN)
- Voor gereguleerde beroepen en erkenning van Belgische kwalificaties in Zwitserland. Zie www.sbf.admin.ch -> education -> recognition of foreign qualifications.
- Vereniging voor Zwitserse fiduciaires: www.treuhandsuisse.ch (DE/FR/IT)
- Federatie van Zwitserse notarissen: www.schweizernotare.ch (DE/FR/IT)
- Algemene website omtrent het leven en werken in Zwitserland. Beschikbaar in vijf talen. www.Ch.ch (DE/FR/IT/RM/EN)

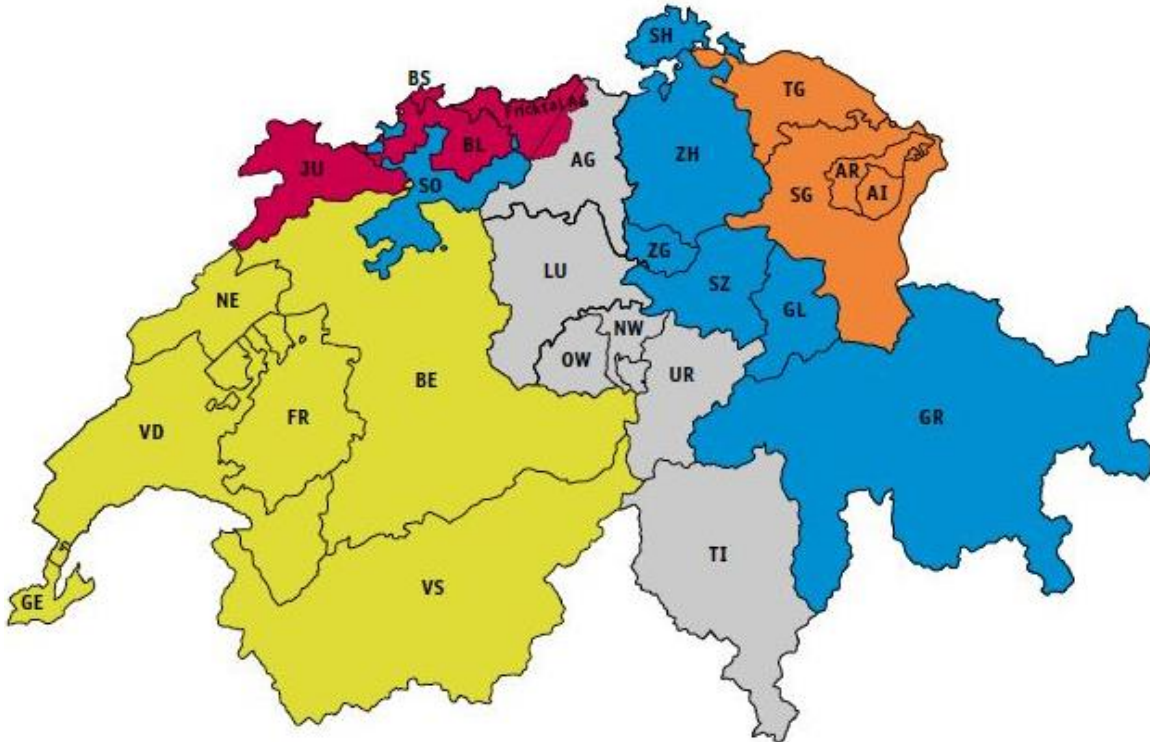
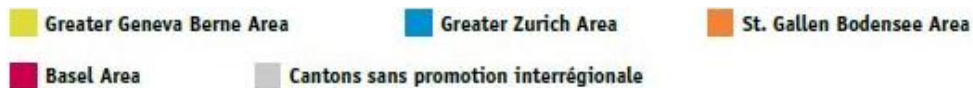
5.2 Contacten

Switzerland Global Enterprise (S-GE) is het eerste aanspreekpunt bij het oprichten van een bedrijf in Zwitserland. S-GE heeft drie kantoren verspreid over Zwitserland:

S-GE Hoofdkantoor Stampfenbachstrasse 85 8006 Zürich +41 (0)44 365 51 51 info@s-ge.com	S-GE Lugano Corso Elvezia 16 6901 Lugano +41 (0)91 601 86 86 info@s-ge.com	S-GE Lausanne Chemin du Closel 3 1020 Renens +41 (0)21 545 94 94 info@s-ge.com
--	--	--

Verschillende kantons in Zwitserland hebben zich verenigd in interkantonnale organisaties ter promotie van de lokale economie.

Hieronder een overzicht:

Source: Avenir Suisse / La Vie économique

BaselArea.Swiss

Dufourstrasse 11
CH-4010 Basel

Tel. +41 61 295 50 00

info@baselarea.swiss

www.baselarea.swiss

Greater Geneva Bern area (GGBa)

Invest Western Switzerland
World Trade Center
Av. De Gratta-Paille 2
P.O. Box 252
CH-1000 Lausanne 22

Tel. +41 21 644 00 90

info@ggba-switzerland.ch

www.ggba-switzerland.ch

Greater Zurich Area AG

Limmatquai 122

CH-8001 Zürich

Tel. +41 44 254 59 59

info@greaterzuricharea.ch

www.greaterzuricharea.ch

St.GallenBodenseeArea

Davidstrasse 35

CH-9001 St. Gallen

Tel. +41 58 229 64 64

invest@sgba.ch

www.sgba.ch

6 Disclaimer

De informatie die u in deze publicatie vindt is bedoeld als achtergrondinformatie die u moet in staat stellen een beeld te vormen met betrekking tot de hierin behandelde materie. Zij is met de grootste zorg verzameld op basis van de beschikbare data en documentatie op het ogenblik van de publicatie. Deze publicatie heeft bijgevolg niet de ambitie van volledigheid of geldigheid voor uw specifieke situatie. Zij kan bijgevolg nooit beschouwd worden als een juridisch, financieel of ander gespecialiseerd advies. Flanders Investment & Trade (FIT) kan in die zin nooit verantwoordelijk gesteld worden voor gebeurlijke foutieve vermeldingen, weglatingen of onvolledigheden in deze publicatie. FIT kan evenmin verantwoordelijk worden gesteld voor het gebruik of de interpretatie van de informatie in deze publicatie. De verwijzingen in deze publicatie naar bepaalde entiteiten, bedrijven en/of personen houden geen bijzondere aanbevelingen in die voor Flanders Investment & Trade enige verantwoordelijkheid zou kunnen teweegbrengen.

September 2018